

**WYSTAWA W GMINNYM OŚRODKU KULTURY
W BIAŁYM DUNAJCU**

sierpień – wrzesień 2008

STRÓJ GÓRALI SPISKICH

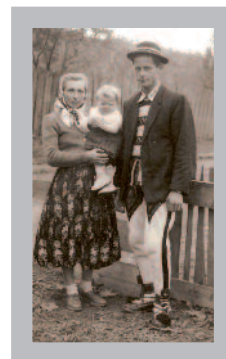

KATALOG

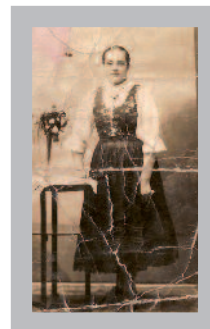
STRÓJ GÓRALI SPISKICH
katalog wystawy w Gminnym Ośrodku Kultury w Białym Dunajcu
sierpień – wrzesień 2008

tekst: Maria Wnęk
zdjęcia: Krzysztof Jarosz, arch. Marii Wnęk
stroje ze zbiorów Marii Wnęk

projekt, skład i przygotowanie do druku:
wydawnictwo Kolorowe

Rodzina z Rzepisk

Dziewczyna
z Frydmana

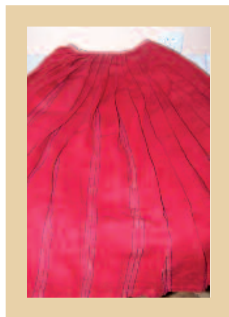

Dziewczęta w strojach
pasterskich –
Krempachy

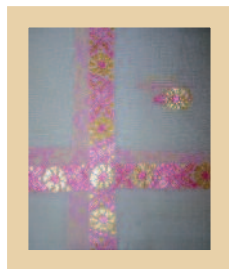
Polski Spisz to region niezwykle interesujący i unikatowy w skali kraju. Jego granice stanowią: od południa Tatry i dzisiejsza granica polsko-słowacka, od północnego wschodu Dunajec i Jezioro Czorsztyńskie, od zachodu i północy rzeka Białka, z tym, że do Spisza należy również pas terenu poza Białką z miejscowością Nowa Biała, a to wskutek zmiany koryta rzeki w XVII wieku. Administracyjnie większość polskiego Spisza należy do powiatu nowotarskiego, wyjątek stanowią wsie Czarna Góra, Jurgów i Rzepiska należące do gminy Bukowina Tatrzańska, a więc do powiatu tatrzańskiego. Z racji peryferyjnego położenia krzyżowały się tu kulturowe wpływy polskie, węgierskie, słowackie, niemieckie, rusińskie, a także cygańskie i żydowskie. Tę „inność” Spisza widać w architekturze, zabudowie wsi, języku, zwyczajach, muzyce i tańcu, a także oczywiście w stroju.

Stófa chustka na głowę

Spódnica – **kanafoska**

Delinowa chustka na głowę

Kobieta w czarnym gieroku i kanafosce – Krempachy

Buty męskie – oficerki madziarskie

Kapce sukniane

Kierpce

Strój ludowy nie jest już tak powszechnie noszony na Spiszu jak dawniej, jednakże wciąż w czasie świąt i rodzinnych uroczystości widzimy ubrane w tradycyjne stroje kobiety i mężczyzn, a nawet dzieci. W latach pięćdziesiątych XX wieku zostały w spiskich wsiach przeprowadzone badania etnograficzne, zbierano informacje, katalogowano stroje, muzea dokonywały zakupów odzieży do

swoich zbiorów. Powstał wówczas „Atlas Stroju Spiskiego” w opracowaniu Edyty Starek (Poznań 1954), w którym podzielono strój spiski na trzy podstawowe odmiany: jurgowską, kacwińską i trybską. Oczywiście jest to podział w dużej mierze umowny – w każdej z czternastu miejscowości na Polskim Spiszu można by znaleźć cechy stroju typowe tylko dla niej.

Dziewczęta z Rzepisk

Wiązana w pasie przy spódnicy *rańtuchowej* wstążka haftowana – Jurgów, Rzepiska

Hafty na makatce – Jurgów

Spódnica *rańtuchowa* z Rzepisk

Spódnica muślinowa z Rzepisk

Odmiana jurgowska stroju spiskiego obejmuje wsie Jurgów, Czarną Górę i Rzepiska. Występuje tu bardzo bogate zdobnictwo zarówno stroju męskiego jak i kobiecego.

Strój kobiecy składa się z białej koszuli, której rękawy wyszyte są haftem krzykowym w kolorze brązowym lub czarnym. Występują tu również koszule bez haftu i *treluchowe* (lniane o splocie przypominającym dzisiejszy ryps) z czerwonymi

pasami na rękawach w okolicach ramion. Mankiety koszul wykończone koronką wykonaną na szydełku lub bawełnianą haftowaną wstawką, nazywaną *stykuwanie*, *stykieraj* (od sztukować – nadstawiać). Pod spódnice zakładano białą falbaniastą halkę, która miała poszerzać spódnice i biodra. Halka szyta była z dwóch lub trzech *szerzyn* (szerokości) materiału, niektóre kobiety zakładały na siebie po dwie lub trzy halki (taki sam sposób noszenia halki i spódnic występuje m.in.

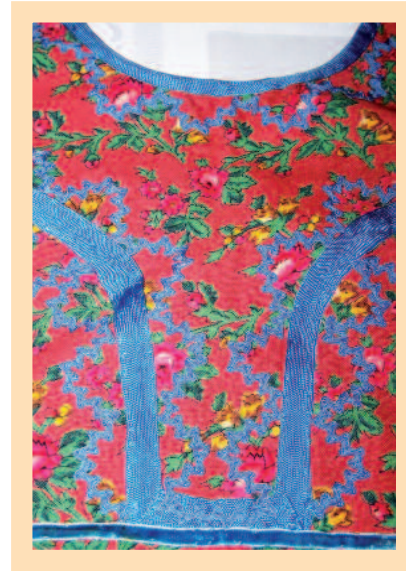
Czepiec z Rzepisk

Czepiec z Jurgowa

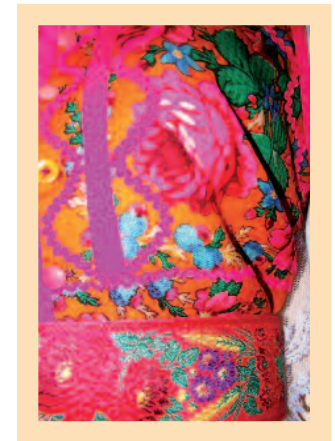
na Węgrzech). Spódnica w odmianie jurgowskiej szyta jest z czerwonej wełny, długości do połowy łydki, ozdobiona złotymi galonami u dołu. Występują tutaj również odświętne białe cieniutkie spódnice *rańtuchowe* tkane ręcznie, zakładane na szczególne uroczystości. Spódnica przykryta jest białym muślinowym fartuchem z *lelujami* (liliami) lub krótkim fartuszkim wyszywanym mereżką.

Jurgowskie gorsety miały różne wzory i kolorystykę. Do czerwonej spódnicy zakładano tzw. *kabotek z jangliji* – czerwony gorset z wyciętymi zębami, ozdobiony

Gorset tybetowy – Rzepiska

Gorset tybetowy – Jurgów

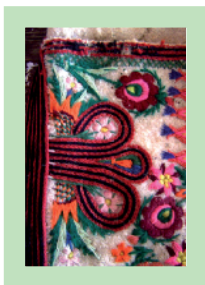
złotą taśmą; natomiast do białej mogły być stosowane gorsety innego kroju i koloru. Mężatki na głowie musiały nosić czepiec i chustkę. W niedziele i święta zakładały misternie wyszywane białe chustki z tiulu, w dzień powszedni – z tańszego materiału: bawełny drukowanej, *stofu* lub *welenkowe*. Panny miały gładko zaczesane włosy, splecione w warkocz i związane wstążką. Obuwie kobiet to skórzane kierpce lub czarne wysokie buty z cholewami, wykończone czerwoną skórzaną lamówką w górnej części.

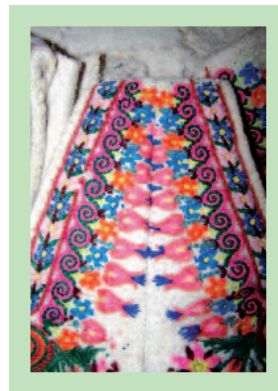
Rzepiscanie na sałasie

Portki męskie sukniane z Rzepisk – XIX wiek

Portki męskie sukniane z Rzepisk – XIX wiek

Portki męskie sukniane z Rzepisk – XIX wiek

Druźbowie z Rzepisk

Strój męski w odmianie jurgowskiej bardzo różni się od pozostałej części Spisza. Zauważamy w nim silny wpływ sąsiedniego regionu – Podhala. *Portki* z białego sukna, samodziałowe, w kroju przypominające spodnie typu podhalańskiego, miały wąskie nogawki z dolnymi wykończeniami przystosowanymi do kierpców, z dosyć dużym kolorowym pomponem przy kostce. Kłapy zakrywające przypór w Jurgowie nazywają się *zatuski*. Parzenice jurgowskie są bardzo duże, kolorowe i suto zdobione motywami kwiatowymi i *ślimockami*.

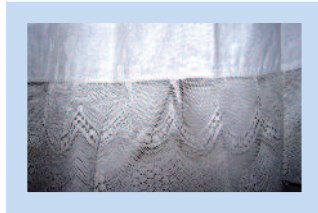
Koszula męska biała z rozszerzonymi rękawami (nie ujętymi w mankiety) ozdobiona haftem mereżkowym lub krokiewkowym. Górale Spisza z Jurgowa, Rzepisk i Czarnej Góry nosili skórzane serdaki bogato wyszywane, z kolorowymi pomponikami zamiast guzików. Na głowie czarny kapelusz typu podhalańskiego, z muszelkami lub łańcuszkiem dookoła. Uzupełnieniem i wykończeniem stroju męskiego są paradne skórzane kierpce i szeroki skórzany pas z mościeżnymi ćwiekami i klamrami.

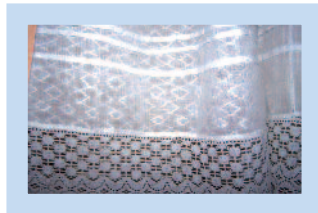
Bluzka z burką – strój starszych kobiet z Kacwina

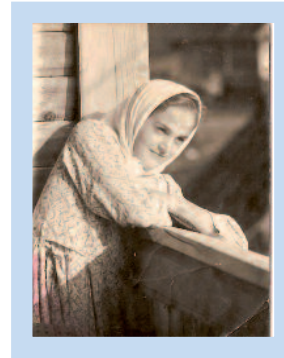
Spódnica haftowana delinowa z Frydmana

Fartuch ślubny z Frydmana

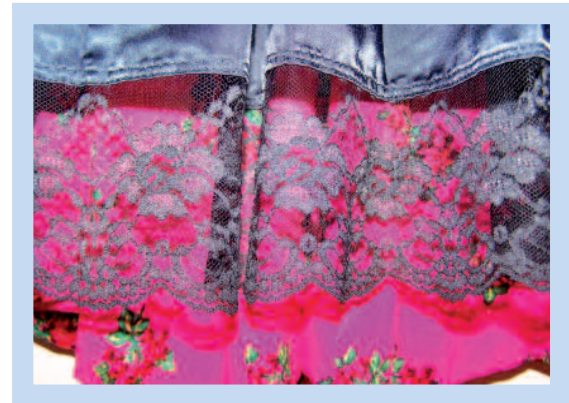
Fartuch rańtuchowy z Niedzicy

Dziewczyną w ubraniu codziennym z Frydmana

Haftowany obrus – Frydman

Spódnica tybetowa z fartuchem atlasowym – Frydman

Odmiana kacwińska obejmuje Kacwin, Łapsze Wyżne i Niżne, Łapszanekę, Frydman, Falsztyn i Niedzicę. Niektóre cechy tej odmiany stroju spiskiego występują również w omawianej niżej odmianie trybskiej. Jednym z takich wspólnych elementów w stroju kobiecym są ciężkie czerwone spódnice – *kanafoski*. To najstarsze spódnice na Spiszu, do dziś używane przez starsze kobiety przy okazji różnych uroczystości. Wzmianki o tym czerwonym materiale tkanym w cienkie prążki koloru białego lub

granatowego pochodzą z XVII wieku. W zależności od układu prążków *kanafoska* przyjmowała nazwę: *bielo*, *miysano*, *cyńcowo* (tęczowa).

Strój kobiecy w odmianie kacwińskiej składa się z białej bufiastej koszuli, gorsetu – nazywanego tutaj *lejbi*k lub *lajbi*k. Gorsety szyte głównie z aksamitu w kolorze czarnym, ciemnozielonym, bordo, granatowym, ale także z tybetu, delinu i innych materiałów. Ozdobą *lejbi*ka jest pasmanteria (najczęściej biała) układana

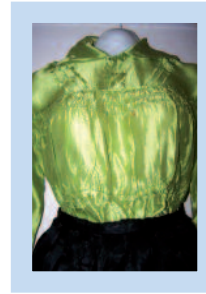
Kobiety w strojach codziennych – Frydman

Gorset aksamitowy z Frydmana

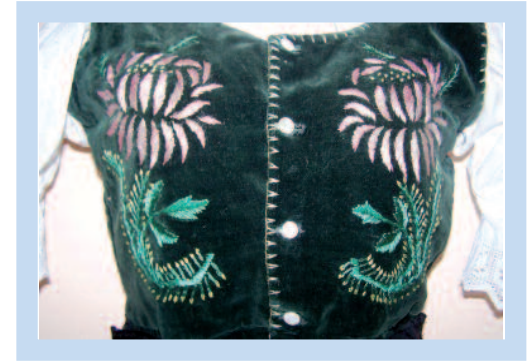
Gorset aksamitowy z Frydmana

Bluzka z burką – strój starszych kobiet z Kacwina

Gorset *barsionowy* z Frydmana

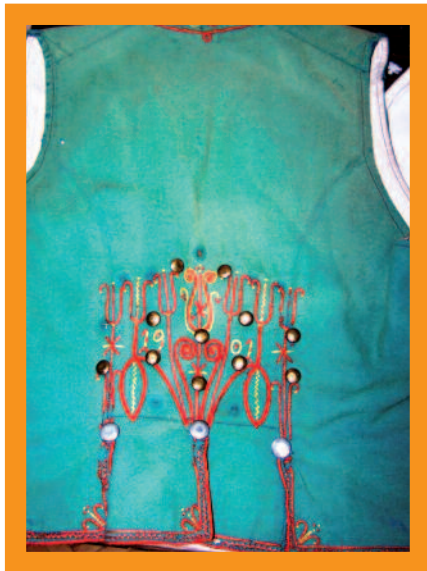

Gorset *barsionowy* z Frydmana

w finezyjne wzory na plecach i z przodu. Dół gorsetu wykończony zakładkami (kalketkami). Spódnicę nazywaną tutaj *kartonka*, *kidel* lub *suknia*, szyto z wełny, adamaszku, *śtofu*, rzadziej z atlasu. Na spódnicę kobiety zakładały *zapaski*: w dni świąteczne białe z haftami i koronkami lub czarne z błyszczącego atlasu z zaszewkami; w dni powszednie używane były fartuchy robocze: czarne, granatowe lub niebieskie. Obuwie jak w odmianie jurgowskiej – czarne wysokie buty z cholewami. Bardzo charakterystyczne jest uczesanie kobiet zamężnych – włosy spięte w *cube*

(ściśnięte tuż przy głowie, podobnie jak koński ogon) i rozdzielone na dwie części. Każdą z nich spletało w warkocz razem ze sznurkiem lub wstążką. Tak uplecione włosy obwiązywano wokół głowy robiąc wieniec i mocując warkocz duże wsuwkami (*hamadlami*) oraz półokrągłym grzebieniem. Po założeniu chustki tworzyły się charakterystyczne wypukłości, nieco inne w każdej wsi. Tak uczesane panie można spotkać jeszcze dzisiaj i wtajemniczony bez trudu rozpozna czy pochodzą one z Kacwina, Niedzicy czy Falsztyna.

Lajbik męski z Frydmana – 1901 rok

Motywy, który pojawia się jako dekoracja ubioru kobiecego i męskiego, ale także domów i balkonów, a nawet w pieśniach spiskich, jest *tulipan* (albo krokus). Kwiat ten jest haftowany na kamizelkach męskich zwanych również *lajbikami* – na plecach siedem kwiatów, pod nimi serce i gwiazdki, na przodzie symetrycznie po siedem tulipanów w kolorach czerwono-żółtych. Kamizelka ozdobiona jest dużą ilością metalowych guzików (od 60 do 72). Koszula biała z kołnierzem, rękawy bufiaste ujęte w mankiet. Spodnie białe sukniane, zaś wyszycia spodni o wiele skromniejsze niż w odmianie jurgowskiej. *Nogawice* obszywane są sznurkami w kolorze czerwonym i granatowym, zdobione ułożonymi w pętlice parzenicami, które tutaj noszą nazwę *borytasy*. Nakryciem głowy jest kapelusz typu lip-towskiego, z wysokim rondem, którego ozdobą jest czerwona wstążka. Na nogach czarne wysokie buty z cholewami, z sercowatym wycięciem z przodu. Wykończeniem cholewy jest cienki skórzany warkoczyk, zawinięty z przodu w *różę*.

Portki męskie sukniane z Dursztyna szyte przez krawca z Rzepisk

Wyszycie na sukmanie męskiej z Krempach – współczesna rekonstrukcja XIX-wiecznej sukmany

Do **odmiany trybskiej** stroju spiskiego należą: Trybsz, Dursztyn, Krempachy i Nowa Biała. Jednakże tylko w Krempachach i Nowej Białej występują zdobienia spodni zwane *cyfry*, *cifry* lub *kluce*. *Cifruwane nogawice* (wysztywane spodnie) – tak nazywają Spiszacy wyszywane portki góralskie. Parzenice w tych dwóch miejscowościach są w kolorze czerwono-granatowym. Ich forma to prosta pętlica bez zdobień – pozostałość po wzorach z munduru piechoty węgierskiej. W Trybszu i Dursztynie zdobienia spodni są zupełnie odmienne. Parzenice przypominają swoim kształtem podhalańskie, są bogatsze od *cyfry* krempaskiej, z wyszytymi *ślimockami* i *kogutkami*, zakończone *motycką*. Koszula biała, rękaw szeroki, bez man-

Parzenica: cyfra albo kluce – portki męskie sukniane z Krempach

Sukmana męska z Krempach – współczesna rekonstrukcja XIX-wiecznej sukmany

kietów, zamiast kołnierza stójka (w Dursztynie i Trybszu krój koszuli podobny do kacwińskiej). Kapelusz czarny z wywiniętym do góry rondem, lecz nie takim wysokim jak w odmianie kacwińskiej. Mężczyźni zakładali jako wierzchnie okrycie sukmany z ciemnego sukna. Posiadały one krój typu „poncho podłużne”. Szyto je z jednego kawałka sukna, jedynie rękawy sztukowano, gdyż szerokość materiału nie wystarczała na całość ubioru. Zdobienia sukmany wykonane są z czerwonej i żółtej włóczki, a aplikacje z czerwonego sukna w kształcie trójkątów. Na Spiszu występowały również sukmany z sukna szarego i białego z czerwono-żółtym obszyciem.

Klucy na gorsecie z Krempach

Kobieta w stroju z Krempach

Ubiory kobiece są bardziej ozdobne, dekoracyjne – na gorsetach, spódnicach, koszulach oraz specjalnie tkanych fartuchach i *rańtuchach* pojawiają się kwiaty (lilie, tulipany, róże, stokrotki). Owe tkane fartuchy i rańtuchy to prawdziwe dzieła sztuki. Misterna robota i mistrzowskie wykonanie motywów roślinnych z bardzo cienkiej nitki na krosnach, symetria i delikatność wzorów sprawiają wrażenie ulotności, mgły lub malowanych mrozem szyb. Przy wykonywaniu takiej tkaniny pracowało sześć kobiet, z których każda miała opracowany wzór i pilnowała swojej części pracy.

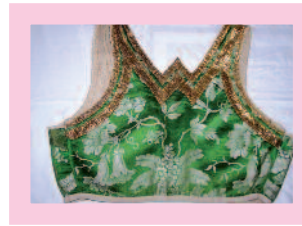
Kabotek – gorset damski do *kanafoski* z Krempach

Gorset tybetowy – Krempachy

Gorset barsionowy z Krempach

Kabotek – gorset damski do *kanafoski niedbowny* – Krempachy

Kabotek – gorset damski do *kanafoski wyszywany złotogłowiem* – Krempachy

Gorset niedbowny z Krempach

Gorset ślubny z wiankiem – Krempachy

W stroju kobiecym odmiany trybskiej mamy szeroką gamę kolorystyczną spódnic i gorsetów. Od białych przez jaskrawo żółte, zielone, różowe, po kwieciste tybety, kaszmiry, atłasy oraz brązowe *wetenki*, *stofy* i *deliny*. Gorsety obszywane złotą, srebrną lub inną pasmanterią, guziki o bardzo ozdobnych kształtach i kolorach, dół gorsetu wykończony drobnymi zakładkami. Białe bufiaste koszule z długimi lub krótkimi rękawami, zakończonymi *stykuwaniem* (koronką fabryczną) lub *heklowanom* (robioną na szydełku). Występują tutaj podobnie jak w Jurgowie koszule *treluchowe* z czerwonymi pasami na ramionach i mankietach. Spódnice

kanafasy, *tebetki*, *stofki*, *delinki* i *niedbowne*, w szerokiej gamie kolorystycznej, niektóre ozdabiane ręcznie małymi kwiatkami z jedwabnych nici. Zapaski w kolorach białym, niebieskim i czarnym, charakterystycznie plisowane, zarówno przód fartucha jak i *trocki* (wiązanie fartucha). Na głowie mężatki czepec i chustka *tybetowa*, *stofowa* lub *delinowa*, jednokolorowa lub kwiecista, włosy upięte podobnie jak w odmianie kacwińskiej – *zacepiony* wieniec wokół głowy. Dziewczyny miały włosy gładko zaczesane do tyłu w warkocz, do którego wplatały wstążkę, której kolor współgrał z kolorem spódnicy. Na szyi drobne korale perełkowe lub

Czepiec z Krempach

**Kobieta w kozuchu spiskim –
Krempachy**

**Kozuch biały damski
z Krempach – XIX wiek**

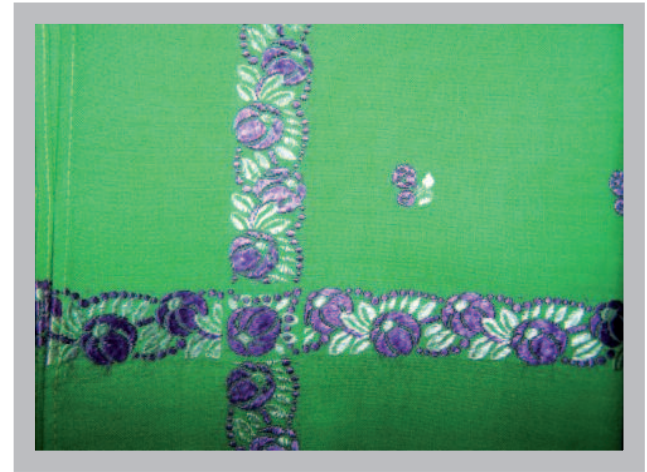

**Kozuch biały damski z Krempach –
XIX wiek (tulipan)**

szklane, trzy lub cztery sznurki, zależało to od zamożności rodziny; na ostatnim sznurku zawieszony medalik nazywany na Spiszu *jagniušek*. Na nogach kierpce lub buty z cholewami (takie jak w Jurgowie) nazywane w Krempachach *giersinkowe buty*.

Zimą kobiety zakładały chustkę *odzywacke* lub biały kozuch wyszywany czerwoną barwioną skórką i czerwonym filcem zwanym *jangliją* – także tu pojawia się motyw *tulipana*.

Serdecznie zapraszamy na piękny Spisz, gdzie i obecnie można zobaczyć w kościołach i na drogach *kanafoski*, *kabotki*, *lajbiki* czy *nogawice*. Strój spiski przeżywa dziś renesans, w dużej mierze dzięki licznym zespołom regionalnym, które można zobaczyć m.in. na cyklicznych koncertach na Spiszu – „Śpiskiej Wątrze” i „Śpiskich Zwykach” w Niedzicy, „Ostatkach – Fasiangach” w Krempachach czy „Święcie Polowaca” – należącej do cyklu „Tatrzańskich Wici” imprezie organizowanej w ostatnią niedzielę lipca w Jurgowie.

Śtofowa chustka na głowę

**Gminny Ośrodek Kultury
w Białym Dunajcu**
ul. Jana Pawła II 363
34-425 Biały Dunajec
tel. 018 20 016 90, fax 018 20 733 30
gok@bialydunajec.com.pl

**Tatrzńska Agencja
Rozwoju, Promocji i Kultury**
ul. Tetmajera 24, 34-500 Zakopane
tel./fax +48 18 20 613 20
promocja@tatry.pl, www.tatry.pl